

Олексій Петрович Колісник,

кандидат психологічних наук,
професор кафедри загальної та соціальної психології
Східноєвропейського національного університету
ім. Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

УДК 37.041;374;-029.2

ТРАЄКТОРІЇ ДУХОВНОГО САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

В статті автор розкриває видення духовного саморозвитку людини. Процес самореалізації автор показує через призму «Я-концепції» в якій людина грає головну роль.

Ключевые слова: *мировосприятіє, людина, розвиток людини, внутрішнє і зовнішнє сприйятіє.*

The vision of cultural wealth self-realisation of personality is uncovered in the article. The author shows self-realisation through the prism of «I» conception where personality plays the main role.

Key words: *world perception, personality, development, inner and outside perception.*

Невипадково психологія є складною наукою для пізнання і є допарадигмальною, але невипадково на початку ХХ століття у науковій психології з'явилось ряд напрямків, що вивчали закономірності виникнення структури у невірніюваних системах, з неупорядкованими складниками: психологія потоку свідомості У. Джемса [3]; аналітична психологія К. Юнга [9;10]; психосинтез Р. Асанджолі [1]; гештальт-психологія М. Вертгеймера, К. Кофки, В. Келлера, К. Левіна [6]; гештальт-психотерапія Ф. Перза [7]; теорія домінанти О. Ухтомського [8], концепція побудови рухів та фізіології активності М. Бернштейна [2]. Ці несхожі концепції мають спільні теоретико-методологічні засади, що стосуються впорядкування людиною зовнішнього та внутрішнього світів.

Пошук нової узгодженої парадигми стає можливим, коли співучасники вступають у відкритий діалог. Передача і перебудова культурно-наукової парадигми забезпечується діалогом між науковими товариствами та історично-культурними спільнотами, що гарантує об'єднання багатьох «мозкових» осередків і формує загальноприйнятну картину світу. В процесі відкритого спілкування відбувається творче навчання. Коли співучасники починають поділяти спільні цінності, у них постають подібні ієрархії смислів і вони здатні ставити подібні цілі та породжувати узгоджені життєві акти.

Проблема у тому, що ненасильницькі зміни ментальної частини парадигми, як складної системи світорозуміння і світовзаємодіяння людини і світу, відбуваються повільно та поступово, шляхом змін поколінь. Наукові та культурні революції започатковуються пасіонарною елітою під тиском подій і фактів, що не пояснюються старою парадигмою, а нова – стає складником ментальності, як культурного несвідомого члена уявної спільноти, як «дух часу». Альтернативою зміні поколінь, при зміні ментальності, є застосування насильницького примусу при нав'язуванні нової парадигми.

У сучасній науковій психології назріла проблема розширення предмета психології, шляхом включення психологічної феноменології і знаходження її видам відповідного місця в категоріально-понятійному каркасі психологічного знання. На наш погляд, цю проблему необхідно розв'язувати шляхом розгляду і нададаптивної сторони психіки, бо нинішнє розуміння предмета психології наслідую класичну природничо-наукову парадигму. Бере до уваги лише адаптивну сторону психіки, не враховує особливостей людської суб'єктності.

Сучасна психологія має розв'язати головне завдання: розкрити складну, відкриту та нелінійну співдружність підсистем, що узгоджує «Я-порядок» (людську ієрархію смислів, «Я-концепцію») та породжувані життєві акти, що дозволяють особистості врядувати над переживаннями, поведінкою та саморозвитком. Такий поступ психологія особистості може здійснити в якості *інтегрованої науки*. Для сприяння благополучності буття людини у світі, психологія особистості не повинна обмежуватися вивченням того, якою є людина, вона має виявити ким вона може стати у прийдешньому, а для цього слід знати можливості саморозвитку.

Ми мислимо назрілим творінням єдиної несуперечливої методологічно-психологічної діалектично-синергетичної системи, в якій кожна психологічна концепція особистості і психотерапія знайшла своє місце. Актуальність проблеми духовного саморозвитку людини закладена постановкою психофізичної та психофізіологічної проблем у науці, що належать до класичної картини світу, практичними наслідками цих парадигмальних настанов, як в історії та культурі країн Заходу.

Ми вважаємо також актуальним задум показати понятійно-концептуальний шлях розв'язання психофізичної та психофізіологічної проблем, через прийняття особистістю холістичної та діалектико-синергетичної картини світу. Психофізична та психофізіологічна

проблеми не є природною даниною, а привнесені у психологічну науку раціоналістичною методологією. Ми вбачаємо важливим намір прослідкувати зв'язок змісту проблеми самосвідомості з проблемами духовності, ідентичності та діалектико-синергетичної взаємодії особистості зі світом.

У задумі нашого дослідження є розгляд становлення духовності на шлях від діалогу до потоку, як спонтанного впорядкування взаємодії особистості зі світом, вплив духовного розвитку на саморозвиток особистості та на впорядкування власного життя, що передбачає, як самоактуалізацію вроджених потенцій, так і добровільний вибір особистістю породження нададаптивних життєвих актів, в яких реалізуються межові смисли і де саморозвиток є побічним продуктом. Проблема саморозвитку особистості та продуктивного впорядкування життя завжди актуальна і для кожної людини передбачає самоактивність з нарощення можливостей породження результативних життєвих актів.

Науковою системою логічно та методологічно впорядкована побудова, що витікає з певного набору постулатів, цілісно та узгоджено розглядає факти та концепції, що стосуються предмета вивчення. Метою будь-якої психологічної системи є пояснення того, що до неї не було пояснено. Ми ставимо мету вибудувати цілісну психологічну систему духовного саморозвитку особистості, що є відповідною постнекласичній науці, де західні і східні психологічні системи розглядаються, як ступені духовного саморозвитку особистості.

Будь-яка з цих систем не є кращою, кожна з них має місце у духовному саморозвитку особистості, корисна та необхідна. В ній особистість є активним компонентом складної системи співдії людини з Всесвітом, спрямованим на холистичну взаємодію з іншими складниками системи, де є світ, спільнота, інша людина та особистість. Ми прагнемо дослідити хід народження, розвитку і зникнення цього психічного новоутворення чи, іншими словами, конструкту, як існує особистість у психологічних системах і теоріях, та з'ясувати психічні чинники зрілості (самоєфективності, автентичності, конгруентності, спонтанності), що засвідчують її перехід на постнекласичну парадигму взаємодії зі світом та пов'язані з духовним саморозвитком.

Психологічну систему духовного саморозвитку особистості ми будуюмо через поточно-ступеневий розгляд духовного зростання, у становленні людини особистістю від біологічного потоку життя, через соціально-психічний рефлексивний потік до духовного потоку психіки. Наміром нашого розгляду є виявлення засобів перебудови, як класичної парадигми світовзаємодії людей західної спільноти у напрямку привласнення нової постнекласичної парадигми, породженої науковою революцією, так і способів активації її потенціалу, для більш успішної спонтанної взаємодії зі світом.

Наш компаративістський розгляд західної та східної психологічних парадигм, як тези та антитези, за-

свідчує необхідність їх діалектичного синтезу, в якому наявні західні і східні психологічні системи, що розглядають особистість певного ступеня духовного саморозвитку, не заперечують одна одну, а знаходять місце, що виявляється у цьому духовному саморозвитку.

Ми розглянемо методологічні та психотехнічні засади духовного саморозвитку особистості, яка стає здатною холистично взаємодіяти зі світом, спільнотою, іншою людиною та собою. Розглядаємо також духовні практики, як практичну психотерапію, що радикально перебудовує парадигму світовзаємодії особистості з егоцентричної на світоцентричну, а для цього перебудовує її, як ієрархію смислів, в напрямку постановки надособистісних сенсів на роль провідних у ієрархії смислів та спонукає до породження надособистісних життєвих актів служіння цим цінностям.

У своєму розгляді парадигм психології та психологічної допомоги, ми розкриваємо процес становлення духовного потоку психіки за допомогою медитації, оскільки становлення та активація духовного потоку психіки засвідчує перехід від класичної, чітко детерміністичної парадигми, до постнекласичної спонтанної. Спонтанне входження у змінений стан психіки відкриває можливості самотрансценденції, у вигляді актуалізації наявного потенціалу особистості і його нарощування. Тут знаходиться місце біфуркації, як зміні складної системи у напрямку наростання її потенціалу.

Нашим розглядом є виявлення «Я-порядку», що відповідає за саморегуляцію та через посередництво якого розкриваються можливості особистості і реалізуються творенням інтегрованої концепції духовного саморозвитку особистості, що розглядається, як узгоджена і складно вибудована цілісність; а духовність аналізується, як спонтанне і пасіонарне служіння надособистісним сенсам з ієрархією смислів, шляхом породження відповідних життєвих актів.

До нашого розгляду також входить здоров'я особистості, як стан фізичної, психічної та соціальної благополучності та виявлення місця внутрішнього діалогу, медитативної мовчанки та переживання «Я-ідентичності», у духовному саморозвитку західної та східної парадигм взаємодії людини зі світом. Ми прагнемо до виявлення місця діалогу в духовному саморозвитку особистості. Це реалізується через: розгляд ходу онтогенезу, акультурації, соціалізації та персоналізації «Я», необмеженої послідовності процесів самоорганізації, впорядкування та духовного саморозвитку; творення методологічного, системного, архітектонічного, діалектичного, синергетичного, генетичного та холистичного підходу до упорядкування особистістю її життя; нададаптивне породження життєвих актів, побічним продуктом якого є саморозвиток її можливостей такого впорядкування.

Об'єктом нашого розгляду є цілісна система «людина-світ», де особистість стає необхідним складником, що спонтанно і творчо здійснює адекватні життєві акти, спрямовані на збереження та саморозвиток системи. Становлення постнекласичної, науко-

во-психологічної парадигми холистичної взаємодії людини з Всесвітом розглядається у нашій концепції духовного саморозвитку особистості.

Об'єктом нашого розгляду є також психічний розвиток людини на життєвому шляху та хід укорінення в буття і персоналізації. В об'єкт нашого компаративістського розгляду додано психологію особистості західних і східних психологічних систем і теорій особистості, та процес зміни парадигми її взаємодії зі світом. У системі «людина-світ» нами розглядається духовна культура людства у вузькому розумінні – привласнення особистістю надособистісних цінностей, таких як: Свобода, Справедливість, Відповідальність, Добро, Любов, Турбота, Краса, Істина, Творчість, Природа, Космос, Бог. А також їх трансформація у смисли, становлення провідними сенсами в ієрархії смислів особистості та служіння цим смислам, через породження нададаптивних та надситуативних життєвих актів у ризиках та персональній відповідальності.

До нашого розгляду входять західна та східна парадигми взаємодії людини зі світом, а також її благополучність та впорядкування життєдіяльності з цілісною психікою, свідомістю, самосвідомістю, надсвідомістю в позитивному онтогенезі, соціалізації, акультурації та персоналізації, як ієрархії смислів у напрямку до її самості, як повного виявлення можливості діалектико-синергетичного впорядкування взаємодії зі світом.

Таким об'єктом є психологія особистості, структура і зміст психіки особистості у розвитку духовності, як міри переживання безпосереднього контакту з цінностями, що вона привласнила, трансформувала у смисли, вибудувала характерну для неї ієрархію та процес спонтанного служіння цим смислам, через ініціативне породження діалектико-синергетичних життєвих актів.

Предметом нашого розгляду стала психологія духовного саморозвитку особистості, потік психіки та діалог, як засоби укорінення у буття і становлення особистістю людини, що виявляються через: динаміку духовного саморозвитку у становленні впорядкування її життєдіяльності цілісною психікою, свідомістю, самосвідомістю, надсвідомістю, які реалізується психологією духовного саморозвитку, як ступеневою зміною системного впорядкування ієрархії смислів, у напрямку до холистичної та діалектико-синергетичної картини світу. Постановки на якість провідних надособистісних смислів та служіння їм, через породження відповідних надситуативних та наднормативних, але діалектико-синергетичних, життєвих актів; психологічна система духовного саморозвитку особистості (її методологічні та психотехнічні засади), що здійснює перехід на постнекласичну наукову парадигму, де особистість холистично та спонтанно взаємодіє з іншими складниками системи в напрямку адекватної самоорганізації. Вибудовані в цілісну психологічну систему психічні процеси і стани духовного саморозвитку, що пояснюються, як класичною парадигмою опосередкованої взаємодії особистості зі світом, так і опи-

суються постнекласичною парадигмою безпосередньої взаємодії особистості зі світом.

У руслі предмета нашого концептуального розгляду знаходяться ступені розвитку буттєвого та рефлексивного потоків психіки, які слугують для поглибленого розвитку духовного потоку психіки, що, згідно психологічної потоково-ступеневої системи духовного саморозвитку особистості, присутні у духовному розвитку особистості у вузькому значенні слова, а також виявлення ролі внутрішнього діалогу, медитативної мовчанки та переживання «Я-ідентичності» у духовному саморозвитку людей західної та східної парадигм взаємодії людини зі світом, як шлях до переживання стану благополучності особистості.

Розгляд частково реалізується медитативними духовними практиками, як засобами перебудови особистості, у напрямку становлення духовного потоку психіки, де народження неогоїстичних, продуктивних життєвих актів відбувається у змінених станах психіки і має внутрішню підтримку піковими переживаннями, активує наявний потенціал особистості. Результати роботи духовних практик перебудовують егоцентричну ієрархію смислів особистості на світоцентричну, спрямовану на саморозвиток складної системи «людина-світ». Вона розкривається через виявлення передумов толерантності та духовного саморозвитку особистості у західних концепціях особистості, духовних практиках і сучасній трансперсональній психології, а також через духовний саморозвиток, як ступеневу зміну смислових полів взаємодії особистості зі світом, у напрямку до становлення духовного потоку психіки та діалектико-синергетичної їх взаємодії; служіння надособистісним смислам у змінених станах психіки; реалізації життєвих актах надособистісних провідних у ієрархії смислів: Свободи, Справедливості, Відповідальності, Любові, Добра, Турботи, Краси, Істини, Творчості, Віри, Космосу, Бога; породження нададаптивних та надситуативних життєвих актів творчої діалектико-синергетичної взаємодії зі світом. Духовний розвиток особистості проявляється в її ініціативній перебудові ієрархії смислів, прогресивно-ступеневої зміні смислових полів та життєвих актах, що реалізують цю ієрархію.

Психічна реальність часу життя людини знаходиться у розвитку та неперервних змінах, а спроби пізнання людиною, здійснюються за допомогою конвенційних понять, що зберігають відносно стабільне, повторюване. Такі знання є приблизними.

В якості основної гіпотези у нас виступає припущення, що полягає у розкритті і нарощенні можливостей особистості, що залежить від духовного саморозвитку, під яким ми розуміємо становлення такого «Я-порядку», в якому ієрархія смислів та «Я-концепція» особистості постають привласненими людиною надособистісних цінностей, їх перетворення у переживання спонукаючих смислів та породження відповідних життєвих актів.

Ми припускаємо, що духовний саморозвиток особистості є відповідним постнекласичній науці. Він

адекватно вписує особистість у систему «людина – Всесвіт» та радикально розв'язує глобальні планетарні проблеми, а також слугує припущенням про вплив духовної культури, що впливає із психологічної системи та теорії особистості, духовного саморозвитку і залежності від психічної зрілості (самоєфективності, автентичності, конгруентності, спонтанності) життя, її парадигми взаємодії зі світом та ступенем духовного розвитку. Ми також припускаємо, що духовні практики здатні ввести особистість у таку системну взаємодію зі світом, що у ході трансценденції вона стає здатною спонтанно та інтуїтивно, креативно та адекватно взаємодіяти з континуальним світом.

Переживання людиною ідентичності може виходити далеко за межі її особистості і охоплювати реальності, що відповідають поняттями «життя» і «космос». Завдяки новим, надособистісним провідним сенсам в ієрархії смислів, особистість починає породжувати надособистісні життєві акти над норму, над ситуацію, у ризику та персональної відповідальності, що реалізують надособистісні цінності, згадано раніше.

Глобальні проблеми людства розв'язуються шляхом перебудови картини світу пересічної особистості. Одним з підходів до зміни парадигми є введення в освітній процес медитативних духовних практик, що розкривають потенціал особистості. Використання психологами методології духовних практик і трансперсональної психології та психотехнік відкриває шлях психологічній допомозі населенню, змінюючи класичну егоцентричну психологічну парадигму пересічного клієнта на нову – світоцентричну, що буде внеском психологів у розв'язання глобальних проблем людства.

Для постнекласичної науки буття наділено цінностями, трансцендентним носієм яких є людство. Цінностями стають напрацьовані досвідом референтних груп, еталонних особистостей і власного життя, що вибірково привласнені у ході онтогенезу, соціалізації, аккультурації, виховання і персоналізації. Вони стають для нього смислами, переживаними задумами, породженнями життєвих актів. Цінністю для людини стає те, що для неї є значущим, глибоко зачіпає, спричиняє смислове прагнення до породження відповідних життєвих актів.

У широкому розумінні цей термін покриває психічну реальність духовного ототожнення людиною себе з будь-якими цінностями, трансформацію їх у смисли та спонтанне породження відповідних діяльностей і вчинків.

У вузькому значенні цей термін передбачає духовне ототожнення себе з надособистісними цінностями, такими як: Гідність, Честь, Нація, Людство; Свобода, Справедливість, Відповідальність, Любов, Добро, Турбота, Природа, Краса, Істина, Творчість, Віра, Трансцендентне, Космос, Бог та перетворення їх у надособистісні смисли та спонтанне служіння, через породження нададаптивних та надситуативних життєвих актів, часто у ризиках і персональній відповідальності. Духовний розвиток особистості, що характеризується ідентифікацією з надособистісними цінностями,

трансформацією цінностей у переживані смисли, ієрархізацією цих смислів та породженням відповідних життєвих актів, що поступово припиняє її страждання.

Буття людини у світі на привласнені цінності породжують смисли. Нові смисли людина засвоює в діалозі з особистостями та референтними спільнотами. В процесі персоналізації людина вибірково привласнює цінності спільноти, перетворює їх у переживані смисли та, за суб'єктивною життєвою важливістю, вибудовує ієрархію. Смисли, в яких пристрасне переживання поєднується із задумом вірогідної програми дій, та зі спонуканням до породження відповідних життєвих актів, є порівняно скерованими сталими до творення, відносно стійких та поновлюваних, предметних діяльностей.

Особистістю стає людський індивід у ході онтогенезу, аккультурації, соціалізації та персоналізації, через вибіркоче привласнення цінностей спільноти, перетворення їх у переживання смислів, вибудовує з них, за суб'єктивною життєвою важливістю, характерну ієрархію. Унікальне впорядкування смислів, за мірою персональної значущості, перетворює людського індивіда на самобутню особистість, яка постає шляхом ієрархізації спонукань до породження життєвих актів. Провідні сенси ієрархії смислів визначають всезагальну спрямованість особистості, що своїми життєвими актами слугує визначенням цінностям.

Цінності, в якості смислів, закладають підвалини в будову особистості. Поняття «особистість» розкриває психічну реальність ієрархії смислів, що спонтанно реалізується породженням смислових, відповідних життєвих актів. Про особистість прийнято говорити за результатами її діяльності та вчинків, проте, однакові життєві акти можуть витікати з різних картин світу та бути результатами реалізації неоднакових ієрархій смислів. У конкретній особистості, в ході персоналізації, постає самобутня ієрархія смислів, що вказує на належність смислово-духовної її концепції до ідеографічних видів. Під час системно-ступеневого розвитку в особистості змінюється смислове поле взаємодії провідних сенсів ієрархії смислів з обставинами, а зі зміною смислового поля міняються життєві цілі, можливості, соціальний статус та громадянські повинності. Цінність особистості складають не лише результати діяльності, вчинки та смислові наміри, а також здатність до саморозвитку, як змоги впорядкування життєвих актів. Провідним смислом для особистості, яка перейшла на нову постнекласичну парадигму стає злиття, взаємодія, синтез буття і психіка.

Розуміння людиною світу стає її трактуванням, що має герменевтичний характер. Нова наукова постнекласична парадигма гуманізується через введення аксіологічних чинників у склад пояснювальних положень. Цінності додаються у внутрішньо-науковий контекст через взаємозв'язки. Дослідження цінностей спільноти і особистісних смислів, як привласнених, має важливе значення, оскільки вони є мірилом людяності, а смисли є переживанням цінностей, що спонукають до породження відповідних життєвих актів.

В історії життя людина вистраждала істину, як цінність і такою цінністю стає її відповідальність за наслідки породжуваних життєвих актів. Людина, як особистість, за допомогою пізнавальних здібностей може осягати зовнішню реальність, змінювати її, діяти у ній. Особистість нової постнекласичної психологічної парадигми є складною, відкритою та нелінійною психічною системою, орієнтованою на комунікацію. Людина входить до пізваної системи світу, як складник; об'єктами пізнання і дії для неї стають взаємодіючі відкриті системи, закономірності буття яких не відкриваються, а конструюються у взаємодії зі свідомістю.

Особистість тісно пов'язана зі світом, який став однією з суттєвих сторін буття, таким, як «Я-порядок», у вигляді ієрархії смислів та «Я-концепції». Оскільки у світі все взаємозв'язано, то природу можна розглядати, як розширене «Я», а переживання людиною ідентичності «Я», як складника природи; переживання особистістю свого «Я», на психотрансперсональному ступені розвитку духовного потоку психіки, розширюється до масштабів природної системи. Стійкість картини світу особистості тримається на такому складнику, яким є «Я-концепція», усвідомлення особистістю себе через посередництво уявлень і понять.

Життєдіяльність людини, в якості особистості, забезпечується взаємодією багатьох психічних процесів. Немає такого соціально-пізнавального процесу, який би відповідав загальним візрцям відгуку, тому, що будь-яка настанова до дії, обумовлена взаємодією багатьох підсистем. Притаманний людині візрець свідомої поведінки пояснюється «Я-порядком», ієрархією смислів, «Я-концепцією», системою відповідних ієрархії смислів цілей, правил і здатністю до саморегуляції, що спонукають людину до конкретних дій і вчинків, та дозволяють здійснювати свідому поведінку.

Вроджені настанови, як частина пристрасної системи, впливають на розвиток пізнавальної системи. В ході персоналізації та здобування ціннісно-смислових відомостей, пристрасна, афективна підсистема починає підпорядковуватися пізнавальній підсистемі. «Я-порядок», як складна нелінійна відкрита синергічна система, містить підсистеми ієрархії смислів та «Я-концепції» і є органічним поєднанням пристрасної афективної підсистеми, з безпристрасною пізнавальною підсистемою.

Хід саморозвитку особистості пов'язаний з її розумінням світовлаштування. Саморозвиток світобачення особистості ґрунтується не лише на визнанні самоактивності буття, але й на осягненні єдності внесків наявних процесів: соціальних, етичних, емоційних, мисленневих, вольових. Послідовне дискретно-дискурсивне мислення є недостатнім, іноді небезпечним, при розгляді мінливого світу. При поясненні живого, психічного, логіка може давати збій, а метафора, що виражає структурну подібність організацій, може бути більш прийнятною. Саморозвиток мислення особистості є не когнітивною, а своєрідною синергічною рефлексією, в якій свідомість фокусується в собі, як у відкритій системі. Буття, адекватним су-

часному розумінню, є континуально-інтуїтивне осягнення світу, де постає холистичне світобачення, завдяки якому світ отримує нову людську розмірність.

З холистичного світорозуміння випливає недуальне світобачення та нелінійне мислення. У цьому світорозумінні стирається дуалізм матеріального та ідеального, людини і світу, суб'єкта і об'єкта, несвідомого і свідомості. У ньому світ стає живим, спонтанним саморозвитком. Базовими поняттями для нової постнекласичної картини світу стали нелінійність, невідзначеність, імовірність.

Пересічна особистість має привласнити іманентні, вкорінені в культуру, цінності, здатні зробити цивілізаційний рух до новітньої постнекласичної парадигми, трансформувати порядок у власну ієрархію смислів. Становлення духовності особистості проходить у смислому переживанні тотожності зі становленням буття Всесвіту. У духовно розвиненій особистості переживання власної ідентичності виражене у переживанні єдності зі світом. Для особистості, з поставленим духовним потоком психіки, вона і світ, як цілісність, є єдиним процесом. Духовний саморозвиток пересічної особистості, у вигляді постановки на місію провідних надособистісних сенсів у ієрархії смислів та породження нададаптивних і надситуативних життєвих актів ризику та персональної відповідальності, розв'язує екологічні труднощі і низку соціальних проблем.

Для розв'язання планетарних питань більшість пересічних особистостей має перейти на постнекласичну парадигму взаємодії зі світом, а для цього необхідна перебудова ієрархії смислів візрцевої особистості, де, в якості провідних сенсів у ієрархії смислів, стали переживання тотожності з природою та Космосом. *Духовність, як розкріпачення творчої сили особистості, у вигляді прагнення до саморозвитку та самовдосконалення є важливим чинником виживання людства.*

Завдяки здатності до узгодження складників, що згуртовуються та ієрархізуються, лад у психіці особистості та її здатність до холистичного взаємодіяння зі світом може змінюватися без впливу будь-яких зовнішніх сил та енергій. Управління без керування є не відмовою від діяльності, а мудрим діянням, яке ґрунтується на діалогові, терпимості, ненасильстві, збереженні природного гомеостазису. Якщо світ є діалектичною тезою, а особистість його антитезою, то синтезою стає становлення спонтанного порядку буття особистості у світі.

Неузгодженість світоглядних засад особистості і ментальних настанов спільноти, призводить до переживання смислових переломів. Пошук нової узгодженої парадигми стає можливим тоді, коли співучасники вступають у відкритий діалог. Передача і перебудова культурно-наукової парадигми забезпечується таким діалогом між науковими товариствами та історично-культурними спільнотами, що гарантує об'єднання багатьох «мозкових» осередків і формує загальноприйнятну картину світу. В процесі відкритого спілкування відбувається творче навчання. Коли співучасники

починають поділяти спільні цінності, у них постають подібні ієрархії смислів і вони стають здатними ставити подібні цілі та породжувати узгоджені життєві акти.

Смисл буття людини у світі пропонує пересічному члену, для інтеріоризації, неоднакову референтну, культурно-історичну, уявну спільноту західної та східної парадигм. Вони відрізняються способами розв'язання суперечності між свободою та безпекою. Свободу пересічна людина західної спільноти розуміє, як прагнення перетворити світ у відповідності до своїх очікувань. Переживання свободи, що завоювала сучасна, західна, уявна спільнота, викликає у пересічного співучасника цієї спільноти також переживання некоріненості у буття, втрати онтологічної безпеки і переживання власної незначущості. Суттєвим для особистості є переживання свободи, незавершеності, розбіжності потенційних можливостей; у переживанні такої розбіжності, породження принципово нової мети, як нового ідеального смислу та його реалізації, нададаптивним життєвим актом служіння надособистісним цінностям. У ризиках та персональній відповідальності особистість стає спонтанною, пасіонарною, автентичною та конгруентною.

Зріла людська особистість є складною нелінійною цілісною системою і причиною самої себе. Витоки форм взаємодії особистості зі світом знаходяться у ній. Провідний сенс ієрархії смислів є основою буття людини, як особистості у світі. Ієрархію смислів зрілої особистості очолюють смисли саморозвитку, що проявляються у породженні життєвих актів, які актуалізують наявні можливості та розвивають нові. Особистісна зрілість (самоефективність, автентичність, конгруентність, спонтанність, пасіонарність) вкладається у постнекласичну психологічну парадигму та великою мірою залежить від ступеня духовного саморозвитку.

У світі немає нічого вічного, оскільки все знаходиться у постійному саморусі, тому немає незмінної та абсолютної істини. Буття людини у мінливому світі дебютує з її незадоволенням обставин, невідповідність яких життєвим смислам, змушує її страждати та за відсутності усвідомлення себе, як «Я». Людину у взаємодії зі світом може не влаштовувати обмежений, життєвий цикл, що містить: народження, існування, старіння і смерть. Причиною незадоволення світом та власними стражданнями людини є не зовнішній світ, а обмеженість внутрішнього світу зосередженого в «Я-концепції». Властиве сформованій особистості ототожнення з «Я-концепцією», не є вічним і загальноприйнятим. Особистість стає задоволеною діалектичною взаємодією зі світом тоді, коли змінить себе духовно.

Саморозвиток може відбуватися, як у напрямку розвитку переживання та усвідомлення її незалежного рефлексивного, що підпорядковує собі світ, так і в напрямку переживання примарності цього «Я», та єдності з надособистісними смислами, де породжуються синергетично впорядковані життєві акти. Поняття «саморозвиток» ширше від поняття «духовний розвиток».

В обсяг поняття «саморозвиток особистості в західній картині світу» входить осягнення лівопів-

кульної здатності, опосередкованого конвенційними знаками, усвідомленого дискретно-дискурсивного структурування реальності та породження свідомого розв'язання цілеспрямованих вольових дій, з упорядкування взаємодії зі світом, з використанням власних зусиль. Духовний розвиток відбувається шляхом перетворення знаних цінностей у переживанні смисли, що входять до системної структури ієрархії смислів особистості і спонтанно реалізуються у відповідних, адекватних світові, життєвих актах. Ідеальний духовний розвиток спонукає саморозвиток можливостей особистості, кращого впорядкування породження життєвих актів. Правопівкульне, добровільне і безкорисне, спонтанне служіння надособистісним смислам, засвідчує духовний розвиток у вузькому значенні терміна, оскільки призводить до холистичної взаємодії особистості зі світом і повної активації її ресурсів у змінених станах психіки, що внутрішньо підтримуються піковими чи межовими переживаннями, активує потокову, цілісну і творчу, діалектичну і синергетичну взаємодію зі світом. Культура входження у змінені стани психіки відпрацьована у духовних практиках, що мають стрижнем – медитацію.

Усвідомлення ієрархії смислів має цілющу силу. Медитативне усвідомлення знімає психічні і психосоматичні проблеми людини. Духовні практики спрямовані на діалектичне та синергетичне впорядкування особистістю взаємодії зі світом, перебудовують її, як ієрархію смислів, шляхом заміни провідних смислів з егоїстичних на світоцентричні та просоціальні, відкривають для особистості можливість пережити безпосередній контакт з надособистісними смислами, збуджують здатність пережити і пізнати замість, як дійсне «Я».

Психологія є наука про закономірності призначення і розвитку психіки, як особливої форми життєдіяльності, що забезпечує життя індивіда у мінливих умовах. Психологія є особливою, гуманістичною і природничою наукою одночасно. Вона більш якісна, феноменологічна, суб'єктна, холистична, а не кількісна, об'єктна, елементаристська. Її предметом є цілісна суб'єктність людини, яку вона прагне не лише описати та пояснити, а й зрозуміти.

Серед проблем, що розглядає наука психологія, є духовність особистості. У цій проблемі психологія є головною наукою, тому, що основною ознакою духовності є змінені стани психіки та особливі (вершинні, межові, пікові чи містичні) переживання людини, що активують внутрішню мотивацію до породження надситуативних та наднормативних життєвих актів. Надособистісні смисли реалізуються в життєвих актах, які спрямовані на діалектично-синергетичну взаємодію зі світом, а пікові переживання дають потужну внутрішню підтримку.

У західній егоцентричній, психологічній культурі вершиною тривалий час була гуманістична психологія, спрямована на самоактуалізацію вродженого потенціалу особистості. Пізніше з'явилася трансперсональна психологія, орієнтована на трансценденцію особистості, вихід за її межі у вигляді «Я-концепції»

до діалектично-синергетичної картини світу та пороження відповідних спонтанних, але адекватних, життєвих актів. Трансценденція виводить особистість за рамки обмеженої класичної картини світу, примарної «Я-концепції», жорсткої смислової визначеності, спрямовує до здатності постійного оновлення ієрархії смислів, у напрямку наближення до адекватної холистичної, діалектично-синергетичної взаємодії зі світом.

Людина, в якості особистості має більше уявлення та знання про себе, акумульовані в «Я-концепції». У її психіці, внутрішньому світі, знаходиться самість, що є дійсним «Я». Духовні практики вчать спрямовувати увагу всередину психіки; розвивають глибину змін станів психіки, а також якості, такі як: зосередженість, добродієність, прощення, вдячність, мудрість та любов, що допомагають реалізувати головну мету життя – відкрити автентичну і конгруентну самість.

Складні та нелінійні системи, а такою є психіка особистості, здатні розвиватися спонтанно, оскільки закономірності їх розвитку є мінливими. Загальний мінливий потік психіки людини протікає трьома суб-потокми: 1) *буттєвим* (довербальним, досоціальним, доконвенційним, досвідомим, дологічним, дорефлексивним, доособистісним, двопівкульним, мимовільним, з допустимістю внутрішніх суперечностей); 2) *ступенями розвитку*, спрямованими на досягнення безпеки індивіда, шляхом емоційної близькості з еталоною особистістю та шляхом ідентифікації з референтною спільнотою; 3) *рефлексивними* (вербальними, соціальними, конвенційними, свідомими, логічними, рефлексивними, особистісними, лівопівкульними, дискретно-дискурсивними, несуперечливими, вольовими); 4) *ступенями розвитку*, спрямованими на пізнання, конструювання та інтерпретацію реальності для досягнення бажаного соціального статусу; 5) *духовними* (надвербальними, надсоціальними, надконвенційними, надсвідомими, надлогічними, надрефлексивними, надособистісними, правопівкульними, континуально-інтуїтивними, спонтанними); 6) *ступенями розвитку*, спрямованими на самотрансцендентний вихід за межі переживання персональної ідентичності, та нарощування самотрансценденції у напрямку від індивідуальної «Я-концепції» до трансцендентного «Я» особистості, якими є її самість.

Психіка особистості є активною, пластичною, складною, нелінійною, багатоступеневою. Вона впливає на зовнішні обставини, а потім через зворотний зв'язок впливають на неї. В розвитку особистості біологічні та соціальні чинники, в ході ступеневої духовності, діють синергічно. Особистість, як психічний чинник розвитку, стає активним творцем обставин свого життя, оскільки розвивається протягом всього життя, активно визначає кінцеві смисли та шляхи їх реалізації у життєвих актах.

У буттєвий потік психіки входять такі ступені розвитку: *психофізіологічний* (досоціальний, імпульсивний, занурений у потреби); *психоархетипний* (занурений у колективне несвідоме); *психоонтичний* (психосексуальний); *психозахисний* (укорінюючий

переживання тут і зараз у буття); *психоментальний* (конформний, що враховує соціальні правила, презентує ментальність, як культурне несвідоме людини).

Рефлексивний потік містить такі ступені розвитку: психопрактичний (звичний, операційний, характерний), психогностичний (свідомий, рефлексивний, конструктивний, представлений картиною світу та дискретно-дискурсивним розсудком), психосоціальний (статусно-рольовий), егопсихічний (самосвідомий, з усвідомленням винятків з соціальних правил, представлений вписаною в картину світу «Я-концепцією»).

Духовний потік психіки має такі ступені розвитку: психоіндивідуальний (відповідальний вибір провідних сенсів ієрархії смислів, автономність, широкий погляд на власний психічний розвиток, а також терпимість і повага до інших людей); психогуманний (усвідомлення складнощів та суперечностей життя, а також взаємозв'язку між власним життям та життям інших людей), психохолістичний (інтеграція, у зберігача смислів з'являється здатність, відсторонення від власних турбот і тривог, мудрість, зосереджена на благополучності спільноти, холистична взаємодія зі світом) та психотрансперсональний (з самотрансценденцією ідентичності за межі особистості, єднання особистісної спонтанності зі спонтанністю світу). Послідовність ступенів розвитку незмінна і має ієрархічний характер.

Новітня постнекласична психологія є серцевиною саморозвитку людини, як системи процесів структуривання, узгодження та співробітництва. Саморозвиток людини, як особистості, має поточно-ступеневий характер і виникає у трьох потоках та на дванадцяти ступенях, де єднає внутрішні та зовнішні чинники і обставини. В процесі самотрансценденції особистості вихід системи психіки за межі смислового поля взаємодії ієрархії смислів, з обставинами попереднього ступеня розвитку, стає переходом до смислового поля наступного ступеня розвитку.

Шляхом подолання смислового поля попереднього ступеня розвитку, відбувається перехід до наступного ступеня розвитку. Цей перехід обумовлюється реципрокною взаємодією між внутрішнім дозріванням та зовнішніми силами. Люди різняться за досягнутими ступенями розвитку, а цього досягає небагато особистостей. В ході духовного саморозвитку, кожний наступний ступінь містить досягнуті можливості попередніх, робить більш узгодженим переживання особистістю тотожні собі.

На кожному ступені життєвого розвитку, перед людиною постає інша ідеальна життєва мета, представлена провідним сенсом ієрархії смислів, що у взаємодії з обставинами буття, творить її смислове життєве поле. Смислове поле взаємодії людини з природою та культурою може мати різну міру гармонійності, узгодженості. Розв'язання переломних переживань, що провокує суперечлива взаємодія у смисловому полі, представлена провідним сенсом ієрархії смислів життєвої мети та обставин буття, впливає на емоційне благополуччя та соціальне прийняття людини, обумовлює успіх чи невдачу її подальшої життєдіяльності.

Духовний саморозвиток людини, в якості особистості, відбувається у напрямку до переживання цілісності, на кожному ступені розвитку і залежить від того, як вона розв'язує презентовану провідним сенсом ієрархії смислів життєву мету, результат реалізації якої випробовує, як ієрархію смислів.

Стійкість особистості, як ієрархічної системи стосунків до себе і до спільноти, залежить від долання перепони на шляху реалізації, презентованої провідним сенсом ієрархії смислів, життєвої мети та відгуків спільноти на спроби її подолання. Долання переломного переживання, що випробовує хід реалізації життєвої мети, у смислового поля взаємодії особистості зі світом, може призвести, як до ствердого досягнення смислового поля наступного ступеня розвитку, так і невдачі та затримки духовного розвитку. Випробовування та наростання можливостей реалізації, презентованої провідним сенсом ієрархії смислів, особистості життєвої мети відбувається на кожному ступені розвитку. Справжнє буття людини, в якості особистості, як відкритої нелінійної синергічної системи, відбувається у місці її незбіжності з собою і досягається шляхом діалогічного проникнення, в якому вільно та відверто розкриває себе. Діалогічна взаємодія між людьми допомагає самопізнанню та саморозвитку співучасників [1].

Дійсне буття людини особистістю відбувається у саморозвитку, коли вона, як відкрита нелінійна система, починає непередбачувано розвиватися. Місце такої біфуркації співпадає з місцем розбіжності особистості, собою, з чого починається її самотрансценденція, як вихід за межі звичної ідентичності, що проявляється переживанням онтологічної вкоріненості у буття.

Особистість є складною, багаторівневою, відкритою, динамічною та нелінійною синергічною системою, що містить багато підсистем. Вона здатна до саморегуляції, становлення, підтримки і переживання власної повсякчасної тотожності на життєвому шляху, що у взаємодії з соціокультурним середовищем чинить стійко, узгоджено та безперервно.

Психологія особистості прагне виявити причинні механізми, що пояснюють явища, детерміновані нею, як складною, відкритою та нелінійною синергічною системою. Вона має також стати наукою, що допомагає соціальному та особистісному благополуччю людини. Рухливі причини впливають на складний, відкритий, динамічний та нелінійний порядок психічних (емоційних, пізнавальних та поведінкових) підсистем і діють всередині нього з мінливим результатом.

Головним завданням психології особистості є творення відповідної теоретичної бази, що визначає питання, які потребують вивчення та дає наукове пояснення психоособистісним явищам. Стрижневим питанням психології особистості, що потребує пояснення, є узгодженість особистісних підсистем, які досягаються координацією переживання «Я-порядку».

Сучасна наука психологія має розв'язати виняткове завдання: вивчати складну, відкриту та нелінійну співдружність підсистем, що узгоджуються з «Я-порядком» (людську ієрархію смислів, «Я-концепцію») та поро-

джувані життєві акти, які дозволяють особистості врятувати над власними переживаннями, поведінкою та саморозвитком. Такий поступ психологія особистості може здійснити в якості інтегрованої науки. Для сприяння благополуччя буття людини у світі, психологія особистості мусить не обмежуватися вивченням того, якою сьогодні є людина. Вона має виявити ким може стати ця людина у прийдешньому, а для цього їй необхідно знати можливості саморозвитку.

Таким чином, якість діалогічної взаємодії людини з еталонними особистостями має суттєвий вплив на якість вкоріненості у буття внутрішнього діалогу, ієрархії смислів та «Я-концепції». Привласнення особистістю в ході зовнішнього та внутрішнього діалогу надособистісних цінностей, трансформація їх у переживання надособистісних сенсів, становлення цих сенсів провідними в ієрархії смислів та спонтанне і пасіонарне служіння цим надособистісним смислом, породження відповідних життєвих актів є духовним саморозвитком особистості.

Духовний саморозвиток долає переломні переживання та веде до стану благополуччя, кожний, відносно стабільний, ступінь духовного розвитку особистості, у вигляді певного смислового поля впорядкування діалектико-синергічної взаємодії зі світом, як рухлива система, під дією внутрішніх переломних смислових переживань та зовнішніх обмежень, поступово втрачає свою тривалість, що призводить до переходу на нове смислове поле наступного ступеня духовного розвитку. Такий перехід спричинено новим складником, у вигляді принципово нового провідного сенсу системи ієрархії смислів чи впливу на керуючий параметр, що вводить у дію активний процес подальшої самоорганізації системи ієрархії смислів, у напрямку до нового, відносно тривкого становища.

Під духовним розвитком ми розуміємо міру пререживання особистістю безпосередності контакту з певними цінностями, ототожнення себе з ними, трансформацію їх у переживання смислів, розміщення у певному порядку (від нижчого до вищого провідного) та породження відповідних ієрархії смислів життєвих актів.

Внутрішній діалог, медитативна мовчанка та переживання «Я-тотожності» слугують психічними механізмами духовного саморозвитку особистості лише на різних ступенях розвитку: буттєвого, рефлексивного та духовного потоків психіки, причому, їх просування ступенями розвитку і роль кожного з них, суттєво змінюється.

Через понятійний апарат сучасної психології можна прослідкувати духовний саморозвиток особистості, в ході розвитку впорядкування життєдіяльності цілісною психікою, свідомістю, самосвідомістю та надсвідомістю.

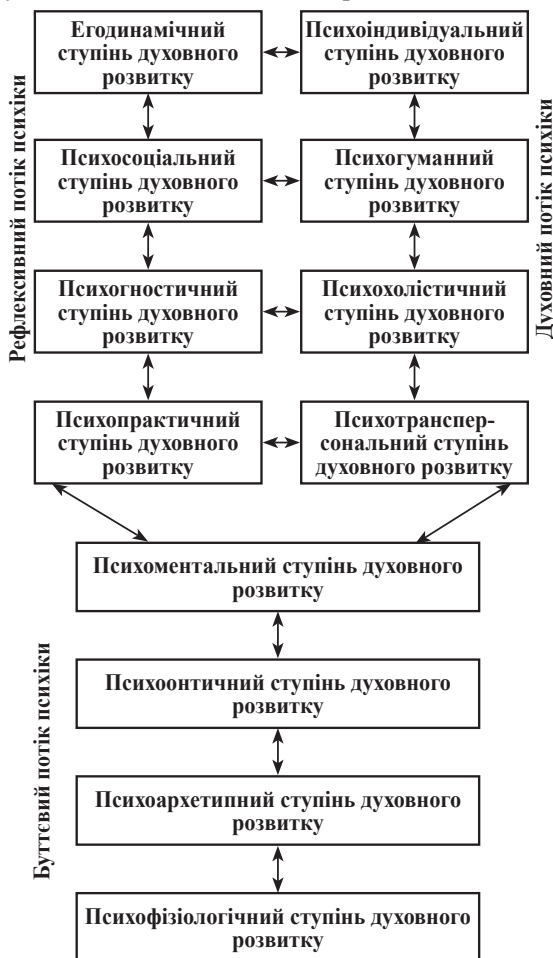
Розмаїття більшості наявних у світовій психології концепцій особистості і похідних видів психотерапії викликано тим, що вони розглядають особистість різного ступеня духовного розвитку; з них можна вибудувати інтегративно-холістичну концепцію особистості, в якій кожна концепція та вид психотерапії займає своє місце.

Саморозвиток особистості є наслідком нарощення міри безпосередності переживання особистістю контакту з надособистісними цінностями, а також побічним продуктом пасіонарної реалізації надособистісних смислів у діалектико-синергетичних надситуативних та наднормативних життєвих актах, що породжуються у ризиках санкцій соціального контролю і персональної відповідальності. Саморозвиток можливостей поліпшення впорядкування особистістю життєвих актів є непрямий і додатковий результат її духовного розвитку. Рушієм саморозвитку особистості є духовний розвиток, тому дослідження і пізнання духовного розвитку є необхідним шляхом сучасної психології (див рис. 1).

Таким чином, входження особистості у змінений стан психіки, який супроводжується піковими переживаннями, досягається природньо чи при допомозі духовних практик, здійснює радикальну перебудову особистості, як ієрархії смислів у напрямку до постановки на місію провідних смислів надособистісних цінностей: Свободи, Справедливості, Відповідальності; Любові, Добра, Турботи; Краси, Істини, Творчості; Віри, Космосу, Бога, що відкриває для особистості можливість спонтанно породжувати діалектико-синергетичні життєві акти, які внутрішньо підтримані піковими переживаннями, відповідають спонтанності світу і цим знімають глобальні проблеми людства.

1. Ассанджолі Р. Психосинтез: Теорія і практика / От духовного кризиса к высшему Я. – М.: REFL-book, 1994. – 314 с.

2. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности / Н. А. Бернштейн. – М.: Медицина, 1966. – 350 с.

3. Джемс У. Поток сознания // Психология / Уильям Джемс. – М.: Педагогика, 1991. – С. 56–80.

4. Колісник О. П. Психологія духовного саморозвитку особистості : монографія. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 400 с.

5. Колісник О. П. Духовний саморозвиток української нації : монографія / Олексій Петрович Колісник. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 312 с.

6. Левин К. Теория поля в социальных науках : пер. с англ. / К. Левин. – СПб.: Ювента, 2000. – 406 с.

7. Перлз Ф. Опыты психологии самосознания / Ф. Перлз. – М.: Гиль-Эстель, 1993. – 240 с.

8. Ухтомский А. А. Доминанта / А. А. Ухтомский. – СПб.: Питер, 2002. – 448 с.

9. Юнг К. Г. Синхроничность: Сборник // пер. с англ. / К. Г. Юнг. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1997. – 320 с.

10. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное: Сборник // пер. с англ. / К. Г. Юнг. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 544 с.

11. Ассанджолі Р. Психосинтез: Теорія і практика / От духовного кризиса к высшему Я. / Р. Ассанджолі. – М.: REFL-book, 1994. – 314 с.

Рис.1. Саморозвиток можливостей поліпшення впорядкування особистістю життєвих актів